

**KTH Arkitektur
och samhällsbyggnad**

Författare:
Johan Tollebrant
E-post:
johantol@kth.se

Allmän eller inbjuden?

**– en studie om för- och nackdelar med allmänna
respektive inbjudna arkitekttävlingar**

Examinator/ handledare:
Magnus Rönn,
Docent
Arkitekturskolan

UPPSATS I FÖRT- OCH VIDAREUTBILDNINGSKURSEN:
Arkitekturens kvalitetsfrågor, AD234V, 7.5 hp
Arkitekturskolan, Kungliga Tekniska Högskolan, KTH, Stockholm, HT 2010

Innehåll

1. Inledning	3
1.1 Syfte	4
1.2 Frågeställningar	4
1.3 Metod	4
2.1 Fördelar	5
2.2 Nackdelar	6
3. Resultat av undersökning	7
3.1 Fördelar inbjudna tävlingar	8
3.2 Nackdelar inbjudna tävlingar	8
3.3 Fördelar allmänna tävlingar	9
3.4 Nackdelar allmänna tävlingar	10
3.5 Kommunikering	10
3.6 Kvalitet	11
3.7 Få allmänna tävlingar	11
3.8 Fler tävlingar	12
4. Sammanfattande diskussion	13
5. Källor	15
5. 1 Litteratur	15
5.2 Muntliga källor	15

1. Inledning

Vid upphandling av arkitekt- och konsulttjänster kan två olika alternativ väljas, antingen direktupphandling eller tävling. Enligt regeringsprogrammet *Framtidsformer* blir vid tävling situationen belyst ur flera synvinklar och ger ett brett underlag. Beställaren får flera alternativ att välja mellan vilket bidrar till att den bästa möjliga lösningen genomförs och den bäst lämpade konsulten väljs (Framtidsformer, 1997: 25). Arkitekttävlingar används för att finna den optimala föreningen av form, funktion och ekonomi samt samtidigt välja den bästa arkitekten. Vid arkitekttävling arbetar flera arkitekter samtidigt med samma uppgift utifrån samma förutsättningar och med lika villkor för alla deltagande, konkurrensen mellan dem består i ett utlovat uppdrag och/eller en prissumma. Alla förslag är anonyma för att få ett så objektivt val av vinnare som möjligt. Vinnaren utses av en i förväg utsedd jury och de tävlande får inte kommunicera med arrangören eller juryn under tävlingsarbetet (Framtidsformer, 2008: 5). I Framtidsformer går att läsa:

”Offentliga byggherrar bör uppmuntra tävlingar och främst då öppna tävlingar som ger möjlighet till ett brett deltagande. Bedömningen om en tävling skall ordnas och vilken form denna tävling skall ha bör avgöras från fall till fall, men vid upphandling av större eller viktigare projekt bör alltid tävling ordnas i syfte att uppnå en hög kvalitet på den slutliga produkten.” (Framtidsformer, 1997: 25)

Den vanligaste typen av arkitekttävling är en så kallad projekttävling. Då arrangeras en arkitekttävling för att möjlighet ska ges att kunna välja mellan olika alternativ till utformning för en byggnad eller plan och sedan engagera den vinnande upphovsmannen för arkitektuppdraget. En annan anledning för tävling kan vara så kallad idé-tävling. Då genomförs tävlingen för att få fram underlag för handlingsalternativ eller starta en debatt runt alternativa lösningar och inget fortsatt uppdrag utlovas (Sveriges Arkitekter, 2008: 7). Arkitekttävlingar kan även delas upp i allmänna eller inbjudna. I en allmän tävling kan alla intresserade delta genom att lämna in förslag, medan det i en inbjuden tävling är ett begränsat antal förslagsställare som deltar. Dessa är utvalda av arrangören och väljs aningen ut direkt eller föregås av en riktad eller allmän förfrågan för en prekvalificeringsfas. De som vill delta anmäler sitt intresse och redovisar sina meriter. Enligt Lagen om offentlig upphandling är offentliga byggherrar tvungna att annonsera sin prekvalificering (Sveriges Arkitekter, 2008: 7). Denna lag finns för att konkurrens, rättvisa och lika behandling ska ske i urvalsprocessen. Offentliga byggherrar ska inte själva, efter eget behag, kunna välja ut vilka kontor som ska delta utan alla företag i branschen skall ha en lika stor chans till uppdraget (Kazemian, Rönn & Svensson, 2005: 53). Det finns exempel på andra typer av urvalsförförande vid inbjudna tävlingar. I Tyskland har till exempel ett lotterisystem använts för att välja ut ett antal mindre kända arkitekter som får medverka tillsammans med redan utvalda välkända arkitektkontor (Collyer, 2004: 12). Det är även möjligt att kombinera dessa två tävlingsformer för en tvåstegstävling. Där består det första steget av en allmän idé-tävling som leder till att ett begränsat antal deltagare går vidare till ett andra steg där de får vidareutveckla sina förslag (Sveriges Arkitekter, 2008: 7).

1.1 Syfte

Både regeringsprogrammet Framtidsformer och Sveriges Arkitekter förespråkar allmänna tävlingar men majoriteten av de arkitekttävlingar som genomförs är inbjudna tävlingar. Syftet med denna studie är att få kunskaper om för- och nackdelar med allmänna respektive inbjudna tävlingar samt att studera skillnaden mellan dessa två tävlingsformer.

1.2 Frågeställningar

Utifrån ovanstående syfte vill jag framförallt få klarhet i följande frågor:

- Vilka för- och nackdelar finns med allmänna respektive inbjudna tävlingar?
- Varför väljer uppdragsgivaren att ha en tävling?
- Vad ser uppdragsgivaren för fördelar?
- Vad ser arkitekterna för fördelar?

1.3 Metod

För att uppnå syftet kommer jag att använda mig av litteraturstudier samt intervjuer. Litteraturstudierna består av artiklar, rapporter och böcker om tävlingar i allmänhet samt information om genomförda tävlingar i Sverige. Genom en fallstudie kommer jag att jämföra två tävlingar genomförda i Sverige under 2009 och 2010, en öppen och en inbjuden. De två tävlingarna är Täby kommunhus, som genomfördes som en allmän tävling samt ett äldreboende i Ljungby, som genomfördes som en inbjuden tävling. Båda dessa arrangerades av offentliga byggherrar och jag skall med öppna frågor intervjua representanter från arrangörerna, de medverkande arkitekterna samt representanter från Sveriges Arkitekter som var med och anordnade båda tävlingarna.

Intervjuerna har genomförts som telefonintervju med öppna frågor om för- och nackdelar. Sammanlagt har sju personer intervjuats. Svaren från intervjupersonerna tar upp både konkreta erfarenheter av för- och nackdelar i mina utvalda tävlingar och generella erfarenheter baserat på medverkan i ett stort antal tävlingar. Som analysmetod har jag använt mig av följande modell för att genomföra studien.

	Fördelar	Nackdelar
Arrangör		
Tävlande		

Figur 1. Analysmodell för den genomförda undersökningen.

Modellen utgår från att arrangören och tävlande representerar tävlingarnas två nyckelaktörer. Med stöd av modeller har jag sedan systematiskt sökt efter för- och nackdelar hos tävlingsformerna för arrangören (beställare, byggherrar) respektive tävlande (arkitektkontor, projektgrupper).

2. Arkitekttävlingar

Arkitekttävlingar har använts i minst 2500 år för att välja ut en arkitekt eller en design bland flera andra (Lipstadt, 1989: 9). Kritik har riktats mot att framförallt offentliga beställare alltför ensidigt väljer lägsta pris och inte i tillräcklig hög grad väger in kvalitetsaspekterna (Framtidsformer, 1997: 24). Det finns både för- och nackdelar med tävlingar som metod och även mellan olika typer av tävlingar. Hur tävlingar genomförs skiljer sig mellan olika länder, trots att det finns en gemensam grund i internationella regler. Också i Norden finns skillnader (Kazemian, Rönn & Svensson, 2005: 16). Nedanstående för- och nackdelar är baserade på det svenska regelverket.

2.1 Fördelar

Arkitekttävlingar som upphandlingsform har fördelar både för uppdragsgivaren (arrangören) och för arkitekterna (tävlande). En viktig fördel är att olika lösningars kvalitet kan jämföras och vägas mot varandra för att hitta det bästa alternativet, till exempel projektets gestaltning, ekonomi och funktion (Sveriges Arkitekter, 2008: 3). Uppdragsgivaren får flera väl utvecklade alternativ som gör det lättare att bedöma vad som är passande lösningar (Spreiregen, 1979: 220). En annan fördel från uppdragsgivarens sida, som framförallt är stark vid allmänna tävlingar, är dess nyhetsvärde och massmediala genomslagskraft. Tävlingar skapar intresse både hos allmänheten, politiker och i medier. Byggnader blir kända som tävlingsvinster redan innan de byggts. Eftersom samma regler och redovisningskrav gäller för alla tävlanden är förslagen jämförbara. Det är enkelt att ordna utställningar som ger möjligheter till opinionsbildning och marknadsföring för uppdragsgivaren (Sveriges Arkitekter, 2008: 3).

En fördel med tävlingar från arkitekternas sida är att de är rättvisa och att konkurrensen sker på lika villkor. I framförallt allmänna tävlingar har unga arkitekter och nystartade kontor möjlighet att vinna tävlingar och få uppdrag, vilket kan vara en bra början på sin karriär. En förutsättning för detta är tävlingarnas krav på anonymitet (Spreiregen, 1979: 219), något som är standard i Europa men inte i till exempel USA (Collyer, 2004: 11). Även för mer erfarna arkitekter är arkitekttävlingar utmanande, framförallt som stimulation då det är utmanande att bli jämförd med sina kollegor (Spreiregen, 1979: 220). Att delta i en tävling kan vara motiverat av andra orsaker än att vinna tävlingen. Det kan till exempel ses som en övning för att få erfarenhet inom ett speciellt område, som skolbyggnader eller rådhus, något som sällan ges möjlighet till vid andra tillfällen (Collyer, 2004: 13).

En fördel med en inbjuden tävling gentemot en öppen är att arrangören vet de deltagande arkitekternas kompetenser. Redan i pekvalificeringen kan arkitekternas kompetenser granskas. Det gör det möjligt att redan i programmet ange vilken projektform arkitekten kommer ha efter tävlingen. I en öppen tävling vet arrangören däremot inte arkitektens resurser och organisation, vilket gör att arkitektens projektform kan fattas först efter tävlingen är avgjord och arrangören vet vilka resurser och vilken organisation arkitekten har bakom sig (Sveriges Arkitekter, 2008: 15).

2.2 Nackdelar

Det finns flera nackdelar när tävling används som upphandlingsform. Från både arkitektens och uppdragsgivarens sida är allmänna tävlingar mycket kostsamma. För deltagarna innebär det mycket gratisarbete då de ofta lägger ner mycket mer tid och resurser än vad pris- eller arvodessumman uppgår till (Sveriges Arkitekter, 2008: 9). Kostnaden gör att arkitekter ser tävlingar, speciellt allmänna tävlingar, med blandade känslor (Collyer, 2004: 11). Det är dyrt att genom gratisarbete i öppna tävlingar bygga upp en portfolio med sina arkitektlösningar som sedan kan användas som referenser för att senare söka nya uppdrag (Spreiregen, 1979: 86). För beställaren innebär tävlingar kostnader för program, priser och juryarbete. Prissummer och mycket arbete för juryn i urvalsförfarandet är orsaker som nämns (Sveriges Arkitekter, 2008: 9). Enligt Spreiregen är dock inte kostnaderna högre än vid andra upphandlingsformer (Spreiregen, 1979: 86).

Kritik har riktats både mot urvalsförfarandet vid inbjudna tävlingar samt till hur juryarbetet fungerar. Tävlingsjuryn består av både lekmän och experter på arkitektur som tillsammans ska enas om en vinnare. Lekmännens röster väger i avgörandet lika tungt som arkitektledamöternas (Svensson, 2008: 1). De som är lekmännen på arkitektur har en tendens att låta sig förföras av hur förslagen presenteras. Arkitekter och beställare tillåts inte kommunicera med varandra under tävlingsfasen, vilket kan ses som ett problem, både för arkitekten och för beställaren. Arrangören får inte utveckla sina avsikter i den tidiga idéfasen genom direktkommunikation med tävlande arkitektkontoren.

För att arkitekttävlingar ska bibehålla sin tilltro som upphandlingsform krävs att stor omsorg läggs på program och juryarbete. Det är viktigt att det vinnande förslaget uppförs för att tävlingar ska betraktas som seriöst från arkitekternas sida (Framtidsformer, 1997: 25). Nedgången i antalet öppna tävlingar gör det svårt för unga arkitekter att bygga upp sina professionella karriärer via tävlingsvinster.

3. Resultat av undersökning

För denna undersökning har jag granskat alla arkitekttävlingar genomförda i samarbete med Sveriges Arkitekter under 2009 och 2010. För en fördjupad jämförelse har jag valt två tävlingar som arrangerats av offentliga byggherrar. Dessa är den allmänna tävlingen för Täby kommunhus från 2010 och den inbjudna tävlingen för ett Äldreboende i Ljungby från 2009. Från dessa två tävlingar har jag genomfört kvalitativa intervjuer med kommunala representanter från juryn, i båda fallen kommunalråd i kommunen, arkitekter från de vinnande arkitektkontoren, arkitekter från arkitektkontor som deltagit i tävlingarna utan att erhålla förstapris. Vidare har en representant från tävlingsnämnden vid Sveriges Arkitekter intervjuats.

Tabell 1: Genomförda arkitekttävlingar 2009 och 2010. Gråmarkerade indikerar de som genomförts som allmän tävling av offentliga uppdragsgivare.

Namn	Arrangör/ Uppdragsgivare	Tävlingsform
2009		
Framtidens tennishall	Södra (förening för skogsbrukare)	Allmän
Woodland cemetery	Kyrkogårdsförvaltningen Stockholms	5 inbjudna deltagare
Visby Stora Torg	Gotlands kommun	3 inbjudna deltagare
Gemensam identitet för Sveriges nationalparker	Naturvårdsverket	5 inbjudna deltagare
Bad- och isanläggning, Angered	Higabgruppen & Göteborgs stad	6 inbjudna deltagare
Äldreboende i Ljungby	Ljungbybostäder & Ljungby kommun	5 inbjudna deltagare
Projekttävling i Helsingborg	Helsingborgs kommun	5 inbjudna deltagare
Västra kajen, Jönköping	Bostads AB VätterHem och Riksbyggen	5 inbjudna deltagare
Naturum i Laponia	Länsstyrelsen i Norrbottens län	6 inbjudna deltagare
Ängelholms badhus	Ängelholms kommun	Allmän
Nya Årstafältet, Stockholm	Stockholms stad	7 inbjudna deltagare
2010		
Solgårdsterrassen, Stenungsund	Stenungsundshem	7 inbjudna deltagare
Ny stadsdel i Sölvesborg	Sölvesborgs kommun	4 inbjudna deltagare
Begravningsplats vid Järvafältet, Stockholm	Kyrkogårdsnämnden i Stockholms stad	Allmän
Täby kommunhus	Täby kommun	Allmän
Stadsdelen Nya Hemmeslöv i Båstad	Båstads kommun	4 inbjudna deltagare
Malmö högskola	Malmö högskola	4 inbjudna deltagare
Södersjukhuset, Stockholm	Stockholms läns landsting	5 inbjudna deltagare
Förvaltningsbyggnad, Lunds	Lunds kommun	5 inbjudna deltagare
Nya ögon på trä	Organisationer och företag	Endast för studenter

Jämförelsen av alla genomförda tävlingar i Sverige under 2009 och 2010, tabell 1, visar att det är en övertygande majoritet av inbjudna tävlingar. Av 20 genomförda tävlingar under de två åren är endast fyra stycken (20%) allmänna tävlingar. 18 av de 20 tävlingarna är genomförda av offentliga byggherrar och av dessa var tre allmänna tävlingar (cirka 16%, de gråmarkerade i tabell 1).

Få studier har tidigare gjorts om skillnader mellan olika tävlingsformer. Kazemian, Rönn & Svensson gjorde 2005 en jämförande analys av arkitekttävlingar i Norden. Den visar att arrangörer i störst utsträckning väljer inbjudna projekttävlingar som tävlingsform (Kazemian, Rönn & Svensson, 2005: 51). Min undersökning ger samma bild. Detta trots att allmänna tävlingarna ses som en ädlare tävlingsform och även förespråkas av såväl Sveriges Arkitekter som kulturdepartementet (Framtidsformer, 1997: 25). En av tävlingens grundtanke, att oerfarna arkitekter utan kontakter och referenser ska ha möjlighet att vinna, mister en del av sin mening med allt fler inbjudna tävlingar. Alla arkitekter jag pratat med håller med om att allmänna tävlingar gynnar unga och oerfarna arkitekter (Schmitz, 2010; Rangfast, 2010; Malm, 2010 & Karlsson, 2010). Enligt Sveriges Arkitekter ger anonymiteten lika villkor. Tidigare forskning visar dock att varken allmänna eller inbjudna tävlingar innebär helt jämlika förutsättningar för de tävlande (Kazemian, Rönn & Svensson, 2005: 53).

3.1 Fördelar inbjudna tävlingar

Inbjudna tävlingar har fördelar både för de tävlande arkitekterna och för arrangören. Samtliga intervjuade arkitekter menar att chansen att vinna ökar då inte lika många är med och tävlar (Schmitz, 2010; Rangfast, 2010; Malm, 2010 & Karlsson, 2010). I och med att juryn har färre bidrag att gå igenom granskas alla bidrag noggrannare än i allmänna tävlingar, vilket gör att förslagets kvaliteter blir noggrannare belysta (Karlsson, 2010). I inbjudna tävlingar är kontoren garanterade en viss ersättning för sitt arbete. Det ger dels en trygghet och dels en extra motivation för arkitekterna att delta (Kazemian, Rönn & Svensson, 2005: 57). Detta bekräftas av arkitekterna som menar att det är en fördel att de, i alla fall till viss del, får betalt för jobbet de lägger ner (Karlsson, 2010 & Malm, 2010). I inbjudna tävlingar går det ofta att vad en vinst kommer innebära att vinna, vilket gör att arkitekterna får de en bättre position i projektet redan från början (Malm, 2010).

För arrangören är det en fördel att redan från början veta antalet förslag som kommer in (Schmitz, 2010 & Karasalo, 2010). Representanten från kommunen menar att inbjudna tävlingar är att föredra vid mindre projekt på grund av att det innebär en enklare process (Hasselgren, 2010). Prekvalificeringsförfarandet vid inbjudna tävlingar gör att arrangören i förväg kan styra vilken typ av förslag man vill ha in (Karasalo, 2010).

3.2 Nackdelar inbjudna tävlingar

Vid inbjudna tävlingar är det endast ett begränsat antal kontor som deltar. Det är svårare för nystartade kontor att bli utvald efter prekvalificering eftersom man inte har så många referensprojekt att hänvisa till. Vid prekvalificeringen kontrolleras firmornas referenser och ekonomiska situation. Denna kontoroll gynnar etablerade kontor med kända arkitekter och gör att oerfarna firmor, som ej har mycket i sin portfolio, framstår som osäkra kort

(Kazemian, Rönn & Svensson, 2005: 53). Information från de informanter jag talat med visar att denna bild stämmer. Urvalskriterierna är hårdare i inbjudna tävlingar och urvalet görs utifrån namnkunnighet. Arkitekterna konkurrerar inte på lika villkor.

Att det är en kompetent jury som väljer ut deltagare ses som viktigt. Ibland händer att de inbjudna blir rekommenderade av juryn, vilket riskerar att skapa ett smalt urval. Det finns även en känsla av att arrangören vill ha ett känt namn eftersom projektet då är lättare att få igenom på stadsbyggnadskontoret (Rangfast, 2010). Björn Karlsson (2010) på Anova Arkitekter menar att bara erkända arkitektkontor blir inbjudna. För att skapa en blandning av kontor i tävlingar finns idéer om att arrangörerna bör ta med minst en ung firma i prekvalificeringen (Kazemian, Rönn & Svensson, 2005: 53).

En annan nackdel med inbjudna tävlingar, som framkommit, är att det vinnande arkitektkontoret inte alltid får uppdraget utan istället en prissumma. Ersättningen riskerar i sådana fall att inte motsvara det arbete som arkitekten lagt ner i projektet (Rangfast, 2010). Sveriges Arkitekter ser framförallt det snävare perspektivet som nackdel vid inbjudna tävlingar, många arrangörer som arrangerat en inbjuden har i efterhand tyckt, *"blev det inte bättre än såhär?"* och att inga oväntade bidrag kommit in (Karasalo, 2010). Detta bekräftas från kommunhåll, att det inte kommer in lika många originella och oväntade förslag vid inbjudna tävlingar (Hasselgren, 2010).

3.3 Fördelar allmänna tävlingar

Förutom den stora fördelen med allmänna tävlingar, att alla tävlar på lika villkor, finns flera andra fördelar för arkitekterna. I allmänna tävlingar är idéutvecklingen som störst, det kan dels bero på en större frihet från arkitekterna samt en vilja från framförallt unga arkitekter att visa upp förslag med originalitet (Kazemian, Rönn & Svensson, 2005: 57). För en oerfaren arkitekt kan en vinst i en större tävling möjliggöra för öppnande av ett eget arkitektkontor (Karasalo, 2010). Att delta i en allmän tävling är utvecklande för arkitekten, både för erfarna och mindre erfarna (Malm, 2010). Det är ett bra tillfälle för att se hur kollegor har löst problem som kan dyka upp och få utbildning och erfarenhet för till exempel en viss typ av byggnader (Rangfast, 2010). Arkitekterna kan öva upp sin kreativitet via tävlingar (Schmitz, 2010). Detta bekräftas av Sveriges Arkitekter, som tycker att det är ett bra sätt att utveckla gestaltningskompetens och tolka program. Tävlingar ses då som fortutbildningskurser för arkitekter (Karasalo, 2010).

För arrangören finns fördelar genom det gratisarbete som läggs ner av arkitekterna. Byggherren får bästa tänkbara beslutsunderlag till en förhållandevis låg kostnad. Även om många förslag i en allmän tävling har brister och är oanvändbara innebär det ändå fördelar för arrangören. Professionella arkitekter tar fram förslag och lösningar gratis till uppdragsgivaren (Kazemian, Rönn & Svensson, 2005: 57). Detta bekräftas av Sveriges Arkitekter. Vid allmänna tävlingar får uppdragsgivaren frågan belyst på flera olika sätt och det kommer fler innovativa lösningar (Karasalo, 2010). Från kommunens håll ses det som en fördel att få fler och mer originella alternativ (Hasselgren, 2010). Uppdragsgivaren får sitt behov problematiserat bättre, vilket gör det tydligare för beställaren att ta ställning till föreslagna lösningar (Schmitz, 2010).

3.4 Nackdelar allmänna tävlingar

Allmänna tävlingar har en del brister enligt informanterna. Majoriteten av de tävlande kommer bli helt utan ersättning för det arbete de lagt ner. De intervjuade arkitekterna uppger att deras kontor sällan ställer upp i allmänna tävlingar. Flera informanter påpekar att de har som policy i företaget att inte medverka i denna tävlingsform. De främsta anledningarna är att det innebär för mycket gratisjobb. Detta grundar sig i att det kan komma flera hundra bidrag, vilket gör att det är små odds att vinna upphandlingen (Rangfast, 2010; Karlsson, 2010 & Schmitz, 2010). En av de intervjuade arkitekterna ser allmänna tävlingar som ett lotteri där det bara gäller att göra ett förslag som faller juryn i smaken (Malm, 2010).

Den stora mängden förslag skapar en svårhanterlig och tidskrävande hantering av förslagen hos arrangören. Juryn får mer att göra eftersom prissummer ska fördelas (Kazemian, Rönn & Svensson, 2005: 57). Omfattande bedömningsprocesser är problematiska för kommuner (Hasselgren, 2010). Det går inte att förutse utfallet vid öppna tävlingar (Bengtsson, 2010). I det studerade fallet med allmän tävling för Täby kommunhus var det dock inga större problem med att välja ut vilka som skulle tilldelas prispengar. Juryn var enig om vilka tre som skulle få pris. De oenigheter som fanns handlade om synpunkter för vilken ordning priserna skulle tilldelas (Hasselgren, 2010).

En annan nackdel som nämns med allmänna tävlingar är att det ofta handlar om stora, komplexa projekt som oerfarna arkitekter inte kan klara av (Kazemian, Rönn & Svensson, 2005: 53). Detta problem har också påtalats av arkitekterna i undersökningen. Genom att det inte finns någon prekvalificering är det möjligt att den vinnande arkitekten inte klarar av att genomföra sitt projekt (Rangfast, 2010). Allmänna tävlingar brukar innehålla ett antal mindre bra förslag (Kazemian, Rönn & Svensson, 2005: 56). Eftersom ingen ersättning är garanterad har många kontor inte råd att lägga ner lika mycket resurser som vid en inbjuden tävling då de får betalt för jobbet de gör (Rangfast, 2010).

Enligt Sveriges Arkitekters representant finns det inga nackdelar med allmänna tävlingar. De är medvetna om att många förslag kommer in, men det är inget problem om det finns en bra jury som kan organisera tävlingen (Karasalo, 2010). Att detta kan vara ett problem påtalas dock av arkitekter som bland annat menar att juryn i allmänna tävlingar ofta är för oerfaren och inte kan göra ett bra jobb, ”Fel förslag vinner” (Karlsson, 2010). Detta bekräftar tidigare kända nackdelar med tävlingar, att det kan innebära problem att blanda lekmän och professionella i en jury och att deras röster i en omröstning väger lika. Enligt kommunens representant i den studerade allmänna tävlingen fick politikerna bra hjälp av representanterna från Sveriges Arkitekter. Innan de gick igenom de inskickade förslagen fick de en introduktion om vad de skulle tänka på och studera extra noga i de inskickade förslagen, något som uppfattades som mycket intressant och lärorikt (Hasselgren, 2010).

3.5 Kommunikering

Ett problem som ofta nämns om arkitekttävlingar, både allmänna och inbjudna, är att arkitekten och uppdragsgivaren inte kan kommunicera med varandra under tävlingsfasen. I denna fråga finns delade meningar bland informanterna. I vissa fall ses det som ett stort

problem eftersom arkitekten inte vet hur den bakomliggande agendan ser ut, utan endast har tillgång till den information som står i programmet. Det är inte alltid samma sak (Karlsson, 2010). Andra menar att det är en rättvis lösning med de öppna frågor som kan skickas till tävlingssekreteraren vid oklarheter i tävlingsprogrammen. Svaren skickas sedan ut till alla medverkande (Schmitz, 2010). En möjligt med öppna frågor till tävlingsledningen skulle enligt Rangfast (2010) fungera i inbjudna tävlingar eftersom anonymiteten ändå är omotiverad då arkitekterna sätter sin personliga prägel på sina förslag. Informanterna från kommunen ser däremot inga problem med att arkitekten och uppdragsgivaren inte kan kommunicera med varandra under designfasen (Hasselgren, 2010).

3.6 Kvalitet

Tävling bör alltid anordnas vid upphandling av större och viktigare projekt för att uppnå en hög kvalitet (Framtidsformer, 1997: 25). Från kommunernas håll tycker de att de uppnår högre kvalitet när de upphandlar genom tävling. De kan då själva fastställa de krav och bestämmelser de har för att sedan få in tips, idéer och nya tankar (Hasselgren, 2010 & Bengtsson, 2010).

Även arkitekterna bekräftar att byggherren får bättre kvalitet vid tävlingar. De får då se fler lösningar, både vid allmänna och inbjudna tävlingar. En arkitekt uttrycker det, *"skulle jag vara offentlig uppdragsgivare skulle jag arrangera tävling"* (Karlsson, 2010). Vid upphandling genom lagen om offentlig upphandling, LOU, väljs arkitekt ut endast genom pris och gamla meriter och kvaliteten blir sällan det bästa. *"Arkitekttävlingar är värt varenda krona för beställaren"* (Rangfast, 2010). I allmänna tävlingar är kvaliteten på bidragen ofta lägre än i allmänna varför inbjudna tävlingar kan innebära högre kvalitet för beställaren (Karlsson, 2010).

3.7 Få allmänna tävlingar

Både min och tidigare studier visar att inbjudna tävlingar dominerar som tävlingsform. När Sveriges Arkitekter får förfrågningar om att hjälpa till att anordna tävlingar försöker tävlingsnämnden alltid styra mot en allmän tävling. Rådgivningen har inte gett önskad effekt. Den främsta anledningen till att flest inbjudna tävlingar (cirka 80%) anordnas är att arrangörerna inte vågar eller inte har resurserna för en allmän tävling. När ett projekt som tagits fram genom allmän tävling genomförs brukar intresset för denna form öka eftersom fördelar då ofta lyfts fram. Idag tycker de sig se ett ökat intresse för allmänna tävlingar och tror på en ökning framöver (Karasalo, 2010).

Arkitekterna nämner liknande anledningar och kritiserar Sveriges kommuner och stadsbyggnadskontor för att vara svaga och inte vilja satsa på arkitektur (Schmitz, 2010). Att det är för dyrt för beställaren, tar lång tid och är resurskrävande för arrangören att bedöma de många förslagen som kommer in. Tävlingsformen kräver en stor organisation (Karlsson, 2010 & Malm, 2010). Sveriges Arkitekters roll vid allmänna tävlingar kritiserar med resonemanget att deras krav är för höga, att arrangören blir påtvingad en jury samt att de tar ut för höga summor för att bistå med hjälp (Rangfast, 2010). En ytterligare anledning, som hänger ihop med det resurskrävande arbetet, är att uppdragsgivaren genom tidigare uppdrag

tror sig veta vilka arkitektkontor som kan ta fram bra förslag och kontaktar dem. Detta har Täby kommun använt sig av vid mindre projekt när de tror sig veta vilka arkitektkontor som skulle passa för uppgiften (Hasselgren, 2010).

3.8 Fler tävlingar

Jämfört med till exempel Finland och Danmark har Sverige förhållandevis få tävlingar (Kazemian, Rönn & Svensson, 2005: 15). Rangfast (2010) menar att antalet tävlingar är alldeles för få och att Finland är ett föregångsland vad gäller antal tävlingar. Tävlingar gör att den med bäst kompetens vinner och inte på grund av att arkitekten känner byggherren, *”du får inte jobbet för att du brukar spela golf med beställaren”*, är uttryck som nämns (Schmitz, 2010). Tävlingar, framförallt inbjudna, föredras framför upphandling genom lagen om offentlig upphandling, LOU. Då baseras avgörandet enbart på pris (Malm, 2010). Fler tävlingar gynnar yngre och oerfarna arkitekter medan vissa mer erfarna istället förespråkar parallella uppdrag, där flera arkitekter skissar på samma projekt (Karlsson, 2010).

Kommunrepresentanterna tycker det är bra med tävlingar som upphandlingsform och använder det gärna. Däremot kan de inte svara på om det generellt borde vara fler än vad som genomförs idag (Hasselgren, 2010 & Bengtsson, 2010). Sveriges Arkitekter som annars är mest positiva till tävlingar tycker att dagens nivå är lagom. Antalet har ökat de senaste åren och blir det för många går det inte att kontrollera dem ordentligt. Däremot tror och hoppas de att andelen allmänna tävlingar blir större i framtiden (Karasalo, 2010).

4. Sammanfattande diskussion

Av de arkitekttävlingar som arrangerats av offentliga byggherrar i samarbete med Sveriges Arkitekter under de senaste två åren var endast 16 procent allmänna tävlingar. De främsta fördelarna med allmänna tävlingar är för arrangören att frågan blir belyst på flera olika sätt samt att innovativa lösningar och oväntade svar kommer in. Den stora mängden bidrag skapar dock en osäkerhet hos arrangören eftersom de har svårt att avgöra förslagets kvalitet. För arkitekterna innebär allmänna tävlingar mycket gratisarbete, men samtidigt tävlar alla på lika villkor vilket framförallt gynnar unga, oetablerade arkitekter. Både arkitekter och organisationen Sveriges Arkitekter hävdar att tävlingar, och framförallt allmänna, bör ses som en viktig och utvecklande del i arkitekternas arbete. Genom tävlingar får de utbildning och erfarenhet för en viss typ av byggnader.

En klar majoritet av de tävlingar som genomförs är inbjudna tävlingar. Där får arrangören in en mer hanterbar mängd förslag. De har en större möjlighet att styra processen och förutse utfallet. För arkitekterna innebär inbjudna tävlingar att de är garanterade ersättning för arbetet de lägger ner. Chansen att vinna är också större eftersom färre är med och tävlar. Jämfört med allmänna tävlingar får dock uppdragsgivaren ett snävare perspektiv och färre innovativa idéer. I inbjudna tävlingar är det betydligt svårare för unga, oetablerade arkitekter att bli inbjudna som deltagare och vinna eftersom arrangören i urvalet går på tidigare meriter och ofta vill ha kända arkitektkontor som deltagare.

De intervjuade arkitekterna, som medverkade i den allmänna tävlingen för Täby kommunhus, uppger att de inte brukar delta i allmänna arkitekttävlingar, men gjorde det denna gång eftersom de tyckte uppgiften var spännande och hade idéer om vad de ville göra. Överlag var de mer positiva jämfört med de två intervjuade arkitekterna som deltog i den inbjudna tävlingen för ett äldreboende i Ljungby. De båda representanterna från kommunerna uppger sig i detta fall vara nöjda med att ha arrangerat tävling som upphandlingsform. Både de intervjuade kommunrepresentanterna och arkitekterna tycker att uppdragsgivarna får bättre arkitektonisk kvalitet när de upphandlar via tävling än via traditionell upphandling. För att en allmän tävling ska fungera och uppdragsgivaren få ut så mycket som möjligt av tävlingen krävs en bra jury som kan organisera bedömningsprocessen. Eftersom juryn till stor del ofta består av lekmän krävs professionell hjälp från Sveriges Arkitekter. Undersökningen visar att uppdragsgivaren uppger sig fått bra stöd från Sveriges Arkitekter, medan kritik riktas från arkitekters håll mot juryns sammansättning. Samtidigt får Sveriges Arkitekter kritik för att tvinga på arrangören en jury som ställer för höga krav, något som antagligen är nödvändigt för att hålla så hög kvalitet som möjligt på juryn och dess arbete.

Att allmänna tävlingar gynnar unga och oerfarna arkitekter mer än inbjudna är alla informanter överens om. Eftersom ingen garanterad ersättning utgår vid allmänna tävlingar bekräftar informanterna att de ofta lägger ner en mindre summa pengar på att utveckla förslag till en allmän tävling än vid en inbjuden. Även om de är mer innovativa för att sticka ut kan det betyda att förslag i allmänna inte är lika välutvecklade och detaljerade som vid inbjudna tävlingar.

Klart är att både allmänna och inbjudna tävlingar har både fördelar och nackdelar, både för arrangören och för arkitekten. En variant för att ta vara på båda tävlingsformernas fördelar är att bättre blanda erfarna och oerfarna arkitekter i tävlingar. I inbjudna tävlingar bjuds idag endast ett fåtal, ofta mellan tre och fem, arkitekter in. Det gör att det många gånger inte finns plats för oerfarna arkitekter i tävlingen. Genom att utöka antalet inbjudna exempelvis till 20 deltagare finns möjlighet för en större variation bland deltagarna samtidigt som arrangören vet hur många bidrag som kommer in och hur mycket arbete det kommer innebära. För att inte arrangörens kostnader ska öka är det lämpligt att de tävlande delar på samma summa som nu användas för inbjudna tävlingar. Det ger lägre ersättning per tävlande, men mer realistisk chans att vinna än i allmänna tävlingar. Med mindre ersättning för arkitekterna måste samtidigt inlämningskraven minska. Ett exempel är att det istället för detaljerade ritningar endast krävs skisser. Denna tävlingsform skulle då bli en *inbjuden skisstävling*. För att undvika problem med oerfarna deltagare kan arrangören istället bjuda in i team. Denna metod, att låta projektgrupper tävla om uppdrag, används idag av arrangörer vid inbjudna tävlingar som gäller stora, komplexa tävlingsuppgifter.

5. Källor

5.1 Litteratur

Collyer, G. S., (2004). *Competing Globally in Architecture Competitions*. Chichester: Wiley.

Framtidsformer: Förslag till handlingsprogram för arkitektur & formgivning. (1997). Stockholm: Arbetsgruppen för arkitektur och formgivning.

Kazemian, R, Rönn, M, och Svensson, C., (2005). *Jämförande analys av arkitekttävlingar – erfarenheter från tre nordiska länder*. Stockholm: TRITA-ARK-Forskningspublikationer 2005:3, KTH.

Lipstadt, H., (1989). *The Experimental Tradition*. New York: Architectural League.

Spreiregen, P. D., (1979). *Design Competitions*. New York: McGraw-Hill.

Svensson, C., (2008). *Arkitekttävlingar, om konsten att hitta en vinnare*, Stockholm: TRITA-ARK-Akademisk avhandling 2008:3, KTH.

Sveriges Arkitekter, (2008). *Sveriges Arkitekter informerar om Arkitekttävlingar*. Stockholm: Sveriges Arkitekter.

5.2 Muntliga källor

Bengtsson, C., (2010). Kommunalråd Ljungby kommun och jurymedlem i arkitekttävling ”Äldreboende i Ljungby”. Intervju 2010-12-09.

Hasselgren, M., (2010). Kommunalråd Täby kommun och jurymedlem i arkitekttävling ”Täby kommunhus”. Intervju 2010-12-08.

Karasalo, T., (2010). Ordförande tävlingsnämnden Sveriges Arkitekter. Intervju 2010-12-06.

Karlsson, B., (2010). Arkitekt, Anova arkitekter. Deltagare i arkitekttävling ”Äldreboende i Ljungby”. Intervju 2010-12-06.

Malm, O., (2010). Arkitekt, ArkitektBolaget. Vinnare i arkitekttävling ”Äldreboende i Ljungby”. Intervju 2010-12-03.

Rangfast, M., (2010). Arkitekt, Tengbom Arkitekter. Hedersomnämmande i arkitekttävling ”Täby kommunhus”. Intervju 2010-12-06.

Schmitz, R., (2010). Arkitekt, White Arkitekter. Vinnare i arkitekttävling ”Täby kommunhus”. Intervju 2010-12-03.